

Saęlam, Ecesu Zehra. (2022). “Kazak Türklerinin Doğu Türkistan’dan Anadolu’ya Göçü ve Türk Basınında Yansımaları (1949-1954)”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (2), 233-244.

Lisans Tez Makalesi

**KAZAK TÜRKLERİNİN DOğU TÜRKİSTAN’DAN ANADOLU’YA GÖÇÜ VE
TÜRK BASININDA YANSIMALARI (1949-1954)***

*Migration of Kazakh Turks from East Turkestan to Anatolia and Their Reflections in The Turkish Press
(1949-1954)*

Ecesu Zehra SAęLAM**

Öz

1949 yılında Doğu Türkistan’ın Altay bölgesinden başlayan ve 1952 yılından itibaren Türkiye’de iskân edilmeleriyle sonuçlanan Kazak Türklerinin göçü, bu çalışmada dönemin Türk basınındaki yansımaları ışığında ele alınacaktır. Kazak Türkleri, Uygur Türkleri ile bir arada yaşadıkları Doğu Türkistan bölgesinde çeşitli emperyalist devletlerin işgalci politikalarına maruz kalmışlardır. Başta Çin Halk Cumhuriyeti ve Sosyalist Cumhuriyetler Birliği olmak üzere dönemin büyük devletleri bu bölgede uygulanan insanlık dışı faaliyetlere sadece kendi çıkarları doğrultusunda müdahale etmişlerdir. Bu uygulamalara direnen ve varlığını korumaya çalışan Türkler ise bu direnişlerini göç ederek çözüme kavuşturmak istemişlerdir. Bu doğrultuda seslerini daha yüksek duyurabilecekleri bir yere göç etmeyi amaçlayan Türklerin yönü Anavatan’a, yani Türkiye’ye dönmüştür. 1949 yılında başlayan bu göç, 1952 yılı itibari ile Türkiye’ye ulaşmaya başlamış ve derhal göçmenlerin iskânlarına başlanmıştır. Yapılan taramalar sonucunda Kazak Göçü’nün Türkiye kamuoyunda tafsilatlı bir şekilde bilinmediği sonucuna varılmıştır. Bu yetersiz bilgilerin tamamlanması amacıyla 1951-1954 yıllarını kapsayan dönemde “Zafer, Vatan, Cumhuriyet ve Milliyet” gazeteleri ile “Aydın Tarihi” dergisi taranmış ve Kazak Göçü’nün basında ne ölçüde yer aldığı sorusuna cevap aranmıştır. Kazak Göçü’nün sebeplerini ortaya koyabilmek amacıyla bu dönemde etkili olan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin ve Çin Halk Cumhuriyeti’nin Türklere karşı uyguladığı insanlık dışı politikalar da telif-tetkik eserlerin ışığında anlatılmıştır. Hür dünyanın gözü önünde gerçekleştirilen bu zalim uygulamalar sonucunda göç hareketine başlayan Türkler, hareketlerini Anavatan’da sonlandırmış ve seslerini hür dünyaya duyurmak için mücadeleye devam etmişlerdir. Bu dönemde Türkiye’de iktidarda bulunan Demokrat Parti Hükümeti’nin bu göç hareketi karşısında sergilediği tutum ve davranışlar da yine taramalarımız ışığında anlatılmıştır. Yapılan gazete ve dergi taramaları, olayların

* Geliş Tarihi / Received: 18.08.2022, Kabul Tarihi / Accepted: 02.12.2022. <https://doi.org/10.58640/asyar.1162296>

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, ecesusaglam1@gmail.com, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0002-1446-2770>

basında yansımaları günbegün ortaya koyarken, incelenen hatıratlar da araştırmamızı desteklemiş ve zenginleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Doğu Türkistan, Kazak, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Çin Halk Cumhuriyeti, Göçmen.*

Abstract

The migration of Kazakh Turks, which began in 1949 in the Altai region of eastern Turkestan and resulted in their housing in Turkey from 1952, will be dealt with in light of the reflections of the Turkish press at the time. The Kazakh Turks were subjected to the invading policies of various imperialist states in the Eastern Turkestan region, where they coexist with the Uyghur Turks. The major states of the period, notably the People's Republic of China and the Union of Soviet Socialist Republics, intervened only in their own interest in the inhumane activities that were implemented in this region. Resisting these practices and trying to preserve their existence, the Turks sought to resolve their resistance by emigrating. In this direction, Turks turned to the motherland, Turkey, to emigrate to a place where they could be heard louder. The emigration began in 1949 and began in 1952 with the arrival of migrants to Turkey and immediately began settling in. Scanning has concluded that the Kazakh Exodus is not known in Turkish public opinion in a deliberate manner. During the period from 1951 to 1954, the newspapers "Zafer, Vatan, Cumhuriyet and Milliyet" and the magazine "Ayn Tarihi" were scanned for the purpose of completing this inadequate information, and the response to the extent to which the Kazakh Exodus appeared in the press. The inhumane policies of the Soviet Union and the People's Republic of China against the Turks during this period were also described in light of copycat works in order to establish the causes of the Kazakh Exodus. In response to these brutal practices in the eyes of the free world, the Turks began the migration movement, ending their movements in the Motherland and continuing their struggle to make their voices heard in the free world. The attitude and behavior of the ruling Democratic Party government in Turkey during this period in response to this immigration movement were also explained in light of our scans. Newspaper and magazine scans showed the media coverage of the events from day to day, while reminiscences examined supported and enriched our research.

Keywords: *East Turkestan, Kazakh, The Union of Soviet Socialist Republics, People's Republic of China, Migrant.*

Giriş

Yüzyılları aşan uzun bir dönemdir Anayurt'ta, ata yurdunda yaşamakta olan Türkler, on sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren Çarlık Rusya'nın işgal politikalarına maruz kalmıştır. Bu işgaller ile başlayan dönem başta Kazaklar olmak üzere cümle Türk halklarına unutulmaz acılar yaşatmış, azap dolu bir hafıza bırakmıştır. Çarlık Rusya'nın ayrılıkçı, zalim politikalarına son verme vaatleri ile Çar iktidarını deviren Sovyetler ise, vaatlerini reddederek adeta bir kıyıma başlamış, Türkistan Türklüğünü yok etmek için amansız bir mücadeleye girmiştir (Abylkozhil, Aldazhumanov & Romanov, 2007: 145). Sovyetlerin bu politikaları Türkistan'ı parçalara ayırırken Doğu'da da Çin'in politikaları Türkleri sindirmeye çalışmıştır. Başlangıçta farklı ideolojilere sahip olan bu iki devlet daha sonra Komünizm çatısı altında birleşmiş, buna rağmen birbirlerine karşı bitmek tükenmek bilmeyen hırslarını Türklerin kanıyla beslemişlerdir (Saray, 1993: 110).

Bahsedilen bu politikalar Türkistan Türklerinin daima bir direniş içerisinde olmasını gerektirmiştir. Sovyet bölgesindeki Müslümanlar ile ilgili araştırmalarda bulunan Alexandre Bennigsen bu konuda şöyle bir tespitte bulunmaktadır: “*Ruslara karşı atalarının gösterdiği, kimi zaman zaferle sonuçlanan bu direnme hareketlerine ait hatıralar, tazeliğini yitirmeden halkın hafızasında, vaktiyle kurdukları büyük imparatorluklara ait hatıralardan daha büyük yer tutmaktadır. Bu, millî kültürlerinin ayrılmaz bir parçası olmuştur.*” (Bennigsen, 1984: 24) Bu direnişler kimi zaman ayaklanmalar ile kimi zaman ise bölgeden güvenli yerlere göçler ile tezahür etmiştir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren pek çok direnişin görüldüğü Türkistan bölgesinde pek çok lider halkı teşkilatlandırmış ve savunmasını devam ettirmeye çalışmıştır. Ancak bazı dönemlerde bu teşkilatlanmalar dahi yetersiz kalmış, yenilgiye mahal vermemek amacıyla da bölgeden güvenli göçler gerçekleştirilmiştir. Çalışmamıza konu olan 1949 Kazak Göçü de bu minvalde açıklanabilir. Eğitim ve siyaset çalışmaları ile varlıklarını korumakta zorlanan Türkler silahlı mücadeleye de başlamış, ancak güçlü Rus ve Çin orduları karşısında varlıkları tehdit altına girdiğinden göç hareketine başlamak mecburiyetinde kalmışlardır. Bu göç hareketleri çeşitli dönemlerde, nizami bir şekilde liderler öncülüğünde gerçekleşmiştir. Doğu Türkistan'da Çin politikalarının giderek sertleştiği Çinli Vali Şin Şi Say döneminden itibaren gerçekleşen göçleri; 1- Elishan Batur'un göçü (1934), 2- Hüseyin Teyci'nin göçü (1936), 3- İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra Beylerin göçü (1949), 4- Alibeg Hâkim önderliğindeki Büyük Kazak Göçü (1949) olarak sınıflandırmak mümkündür (Kara, 2006: 545). Bu göçler amaç ve niyet açısından birbirlerine benzemekle birlikte gerçekleştikleri zaman, tercih edilen göç yolları ve verilen mücadeleler açısından birbirlerinden ayrılmaktadır. Ancak bu göçlerin hepsi baskıcı Çin ve Rus politikalarından kurtulmak, hür dünyada insanca bir yaşam sürebilmek amaçlarını taşımaktaydı. 1949 yılında başlayan göç, 1954 yılından itibaren Türkiye'ye kademeli olarak ulaşmış ve göçmenler iskân edilmişlerdir (Kul, Tuncer, 2015: 200). Gerçekleştirilen göçlerde Kazak ve Uygur Türklerinin yan yana yer aldıklarını, herhangi bir ayrılığa mahal vermediklerini de ayrıca belirtmek gerekir. Zira bu dönemde Çin ve Sovyet Rusya'nın Türkistan Türklerine karşı uyguladığı ayrıştırıcı politikaların, halk nezdinde çok fazla etkili olmadığı görülmelidir.

Bahsedilecek dönem ile ilgili kısa bir bilgi verdikten sonra bu çalışmanın hangi yöntemler ile ortaya konulduğu hakkında da bilgi vermek gerekir. Çalışmamızda “*Zafer, Vatan, Milliyet ve Cumhuriyet*” gazeteleri ile “*Ayın Tarihi*” dergisi 1951-1954 yıllarını kapsayan süreç içerisinde taranmıştır. “Büyük Kazak Göçü”, “Türkistanlı Göçmenler”, “Hükümetin Göçmen Politikaları”, “Göçmenlerin İskânı” gibi konu başlıkları altında yapılan taramalar sonucunda en çok haberin “Vatan” gazetesinde yer aldığı sonucuna varılmıştır. Bu konu ile ilgili haberlere en çok yer veren gazete ve dergiler *Vatan* gazetesinden sonra *Zafer, Milliyet, Cumhuriyet* ve *Ayın Tarihi* olarak sıralanabilir. Gazetelerin haberlere yer vermesinde Hükümete yakınlıkları, ideolojik görüşleri ve basın politikalarının da etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda hükümete yakınlığı ile bilinen *Vatan* ve *Zafer* gazetelerinin göçmen haberlerine özellikle hükümetin icraatları açısından yaklaştıkları söylenebilir. Ancak gündemi yakından incelediğimizde Kazak Göçü'nün gündemdeki diğer olaylara nazaran nispeten daha az anlaşıldığı ve haberlerde daha az yer aldığı sonucuna ulaşabiliriz. Burada, bu dönemde meydana gelen diğer göç hadiselerinin de basında önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Özellikle

Bulgaristan'dan gerçekleşen Türk göçünün de nüfus açısından daha yoğun olması sebebiyle nispeten daha fazla yer tutması olağan bir durum olarak görülmelidir.

Göç hadisesinin basında da sınırlı bir yerinin olması, bizleri bu konu hakkında daha detaylı çalışmalar yapma yoluna sevk etmiştir. Bu konuda yapılan akademik çalışmalar ağırlıklı olarak kültür konusuna yoğunlaşmış olmakla birlikte sınırlı sayıda siyasi tarih çalışması da bulunmaktadır. Alanda araştırmacıların en büyük kaynağını hatıratlar ve biyografiler oluşturmaktadır. Köklü bir sözlü kültüre sahip olan Kazak Türkleri, kendileri ve yaşadıkları hakkında aktardıkları bilgiler ile bugün bizlere kaynaklık etmektedirler. Biz de bu çalışma ile bu haklı davaya katkıda bulunmak, göç hadisesinin farklı bir yönünü aydınlatmak istedik. Türk basınının bu konuyu ne ölçüde ele aldığı ve halka hangi açılardan aktardığı önem arz etmektedir. Zira kamuoyu oluşturmada en etkili araçlardan biri olan basın, bu dönemde Türkiye'de oldukça ilgiyle takip edilmekte idi. Bu bağlamda bakıldığında basında yer alan haberlerin Türk halkının bilinç seviyesinin artırılmasında ve duyarlılığının ortaya çıkarılmasında da etkili olduğu söylenebilir. Türk kamuoyu, Anayurttan gelen Türk kardeşlerinin yaşadığı sıkıntıları daha detaylı öğrenmeli, onları daha yakından tanımalı ve geleceğini şekillendirirken yaşanan tüm bu olayları unutmamalıdır.

Tarihî Süreç İçerisinde Türkistan'ın Genel Durumu

Türkistan, Zeki Velidi Togan'ın deyimiyle kısaca "Türklerin yurdu" olarak tanımlanabilir (Togan, 1960: 7). Bu isim gerek taşıdığı anlamlar ile gerek çizdiği sınırlar ile pek çok tartışmaya sebep olmuştur. Türkistan isminin uzun yıllar boyunca Çarlık ve Sovyet iktidarları tarafından kullanımının yasaklanması, Orta Asya, Merkezi Asya, Çin Türkistanı, Sovyet Türkistanı gibi yapay tanımların oluşmasına sebep olmuştur (Yalçınkaya, 1997: 27). Bu tanımların bir kısmının "coğrafi konumlandırma" için kullanılabileceği gibi, bir kısmının ise Sovyetler tarafından tamamen bilinçli bir şekilde oluşturulmuş propaganda malzemesi olduğunu belirtmek gerekir. Zira bu isimlendirme meselesi Sovyetler için son derece önem arz etmiştir. Bilinçli bir toplumun en önemli yapılarından biri olan dil, Sovyetler tarafından defalarca değişime uğratılmış, toplumların Türklüğü hafızalarından silinmeye çalışılmıştır.

Coğrafi olarak bakıldığında Türkistan dağlarla doğal bir sınır olarak ikiye ayrılmış durumdadır. Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'ın yaptığı tanıma göre Türkistan: "*İran'ın Horasan bölgesinden başlayarak Kuzey Afganistan dâhil Pamir ve Hindukuş-Kunlun (Karanlık) dağlarının kuzey eteklerinden Çin'in Tun-huang bölgesine kadar uzanan, oradan Mançurya'nın batısına ulaşan, Moğolistan'la birlikte Güney Sibirya'nın tamamını içine alan, batıda Ural dağları ile Volga ırmağının Hazar denizine ulaştığı noktaya kadar devam eden geniş bir alanı kaplar.*" (<https://islamansiklopedisi.org.tr/turkistan>). Tarihî süreç içerisinde Çin işgaline maruz kalan bölgeye "Doğu Türkistan", Sovyet işgaline maruz kalan bölgeye ise "Batı Türkistan" denilmiştir. Doğu Türkistan ve Batı Türkistan'da yaşayan Türklerin birbirlerinden hiçbir farklarının olmadığını, aynı dili konuştuklarını, hayvanlarını birlikte otlattıklarını bilmemiz, bölge üzerinde etkili olan siyasi çatışmaları anlamamızı kolaylaştırır. Zira bölge üzerinde hak iddia eden devletler, birbirlerine karşı bir sınır çizme ve kendi bölgelerini asimile etme yarışına girmişlerdir (Kurban, 2020: 7). Özellikle Stalin döneminde Kazakistan'da oluşturulan Esir ve Mecburi Çalıştırma Kampları, bölge halkının unutamayacağı acılara sebep olmuş, göçmen Kazakların hafızalarına da acı bir miras olarak kalmıştır. Kamplarda sistemli bir işkence yöntemi uygulanırken bir yandan da geride kalan halk için zorlu uygulamalara devam edilmiştir. Her fırsatta köylülerin daha da zor duruma düşmesini sağlayan politikaları, Türk çiftçisini açlık sınırına getirirken Rus yerlilerini ise zenginleştirmiştir. Sovyetlerin bu detaylı ve sistemli asimilasyon politikaları, Çin Hükümetleri üzerinde de etkili olmuş, Ruslar Çinlilere adeta işkence dersleri vermişlerdir. 1940'lı yıllardan itibaren bölge siyasetinde etkin rol alan şahıslardan olan İsa Yusuf Alptekin bu konu üzerine "*Ruslar, 1935-1937 seneleri arasında bölgedeki etkilerini arttırmak amacıyla, müşavir, öğretmen, teknisyen, doktor vs. gibi maskelerle 400 kadar ajanını Doğu Türkistan'a göndermişlerdi. Ruslar, Müslüman Türklerin ileri gelenleri üzerinde 125 çeşit işkence ve 28 çeşit öldürme usulünü, Çinli Vali Şin-Şi-Say aracılığıyla uygulamışlardır.*" açıklamasında bulunmuştur (Alptekin, 1974: 162). Asırlar boyunca Türkistan'ı araştırmış olan Rus ve Çin devletlerinin yürüttükleri politikaların sonucu ise açıkça görülmektedir (Mirzahmetov, 2012: 109). Bu zulüm ve işkenceler 1951 yılından itibaren Türk basınına da yansımıştır (Zafer, 24 Aralık 1951: 1,5 / Vatan, 2 Mayıs 1951: 3). Bu gelişmelerin Türk basınına yansımada dönemin Türkistan Hac kafilelerinin ve Türkistan tekkelerinin etkin rol oynadığı söylenebilir. Bu

Türkistanlı kabileler vesilesiyle elde edilen bilgilerin Türk kamuoyuyla paylaşılması son derece önemli bir hadisedir. Hem haberi yapan basın mensuplarının bu bilince sahip olması hem de Türk halkının buradaki faaliyetlerden haberdar olması, göçten sonraki iskân ve adaptasyon sürecinde sorunların yaşanmamasına, iki kardeş halkın uyum içerisinde yaşamasına sebep olmuştur.

Bölge üzerinde etkili olan işgalci siyasi sistemler, Türklerin hayatları üzerinde kalıcı etkiler bırakmıştır. Bu etkiler arasında daimi bir direniş ve teşkilatlanma içerisinde olma durumu da sayılabilir. Çinli Vali Şin-Şi-Say karşısında mümkün olan tüm imkânları kullanan Türkler, eğitim, kültür ve siyasi teşkilatlanmalarına önem vermişlerdir. Çinliler, Uygurların, Kazakların, Kırgızların ve diğer Asya halklarının ayrı milletler olmadığını, Çin soyundan gelme kabileler olduklarını iddia etmişlerdir. Bu maksatla dinî ve Türkçe eğitim veren okullar kapatılmış ve Çince mecburiyeti getirilmiştir. Bu kültürel inkıraz politikalarına karşı Türkler de kültürel alanda çalışmalarda bulunmuşlardır (Oraltay, 1973: 64). Kasım 1944-Eylül 1949 tarihleri arasında varlığını sürdüren Şarki Türkistan Cumhuriyeti, bölgede yaşayan Kazak ve Uygur Türklerinin siyasi girişimlerinin en net örneklerinden biridir (Kurban, 2020). Bölgedeki Rus-Çin çatışmasından faydalanarak büyük bir yapı kuran Türkler, türlü entrikalar ve düzenlenen suikastlar sonucu bu yapıyı koruyamamışlardır. Kısa ömürlü olan bu devlet detaylı teşkilatlanması, halkı bilinçlendirmesi ve gerek kültürel gerekse silahlı mücadeleler başlatması sebebiyle büyük bir öneme haizdir. Bu devlet, Türkistan Türklerinin kendi öz benliklerini korumak için çeşitli alanlarda verdikleri mücadeleleri ortaya koymakta ve ancak başarısızlıktan sonra anayurdu terk etme girişiminde bulduklarını açıkça gözler önüne sermektedir.

Şarki Türkistan Cumhuriyeti'nin kuruluş gelişmesinin farklı zaman ve kademelerinde gördüğümüz bazı şahıslar, Anadolu'ya gerçekleştirilen göç hareketinde de rol oynamışlardır. Onların fikri zeminini hazırlayan, deneyim ve tecrübelerini güçlendiren bu devlet, bu anlamda dikkate değerdir. Türkistan'ın bağımsızlığı için mücadele eden en önemli şahıslardan olan Osman Batur (1899-1951), direnişe gençlik yıllarında başlamış ve Çinli Vali Şin-Şi-Say'a karşı büyük bir mücadele başlatılmasında öncü olmuştur (Çandarhoğlu, 2006: 11). Osman Batur hakkında “*O, bana yüzyıllar önce Avrasya kıtasında korku salan Hun askerlerini hatırlattı.*” diyen *Chicago Daily News* muhabiri Doak Barnett, Osman Batur'un Çinliler üzerindeki etkisini de özetlemektedir (<https://www.abdulvahapkara.com/osman-batur-dunya-tarihindeki-son-destanimsi-kahramanidir/>, 19 Temmuz, 2022). Osman Batur, dönem siyasetinde etkin bir rol oynamış, Moğollar ve Çinliler ile pek çok kez diplomatik görüşmelerde bulunmuş ancak siyasi oyun ve entrikalar sonucunda çareyi silahlı mücadelede bulmuştur. Onun mücadelesinde en yakın dostlarından birisi olan Alibeg Hâkim göç esnasında da onunla iletişim halinde bulunmuştur. Alibeg Hâkim göç kafilesinin liderliğini üstlenerek kafilenin güvenli bir şekilde yol alması için mücadele ederken, Osman Batur Altay dağlarındaki silahlı mücadelesine devam etmiştir. Hatıratlarından anlaşıldığı kadarıyla Osman Batur, silahlı mücadelesini tamamladıktan sonra maiyetiyle birlikte göç kafilesine katılmayı düşünmüştür. Ancak Osman Batur Türkiye'ye ulaşmadan Çinli Komünistler tarafından 1 Şubat 1951 tarihinde şehit edilmiştir (*Vatan*, 5 Mayıs 1951: 3).

Türkistan mücadelesinde önemli rol oynayan bir diğer şahıs olan Alibeg Hâkim, 1949 Büyük Kazak Göçü'nün lideridir. Onunla birlikte Delilhan Canaltay, Canımhan Hacı, Hüseyin Teyci gibi isimler de bu göçe liderlik etmişlerdir. Alibeg Hâkim, göç hareketinden önce Osman Batur ile silahlı mücadelelerde bulunmuş, siyasi görevler almış ve halkı teşkilatlandırmada kritik kararlar vermiştir. Alibeg Hâkim'in Kazak halkı içerisinde saygın bir yerinin olduğu, daima görevler alarak halkına hizmet ettiği ve bu hizmetlerini Şarki Türkistan Cumhuriyeti'nde en üst safhalarda temsil ettiği görülmektedir. Hâkim, Türkiye'ye ulaştıkları 1954 yılından itibaren de Kazak Türklerinin çeşitli iş alanlarında çalışmaları, disiplinli ve düzgün insanlar olmaları için liderlik görevini devam ettirmiştir (Gayretullah, 2009: 56).

Türkistan'ın Rus ve Çin boyunduruğundan kurtulması, halkın bağımsızlığına kavuşması için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyen daha nice mücahit bulunmaktadır. Onlar ellerindeki sınırlı imkânlarla, karşılarında sayıca çok üstün askerlerle ve emperyalizm tuzağı ile mücadele etmişlerdir.

Anayurt'tan Anadolu'ya Göç

Kazakistan'dan Göç Kararı ve İlk Kafile (1934): Çin siyasetinden kurtulmak amacıyla bölgeden çıkış yolları arayan ilk kişi Elishan Batur olmuş ve onun öncülüğünde beş yüz kadar aile 1934 yılında yurtlarını terk etmeye başlamışlardır. Kafile, Elishan Batur öncülüğünde Barköl'den Kansu'ya doğru hareket etmiştir. Bu göçün ardından Türklere karşı tedbirler arttırılmış ve baskılar kuvvetlendirilmiştir. Bu göçten sonra yaklaşık beş bin yüz aile daha vatanını terk etmiş ve Kansu'ya göç etmiştir. Elishan Batur'un göçünün ardından Şin-Şi-Say'a karşı üç direniş bölgesi kalmıştır: Tanrı Dağları'nda Alibeg Hâkim ve Yunus Hacı, Gasgöl'de Sultan Şerif ve Hüseyin Teyci ve Altay bölgesinde Osman Batur (Kul, Tuncer, 2015: 204).

1940 yılında Kansu bölgesinde bulunan Türkler, durumlarının ağırlaşması sebebiyle bir an önce Türkiye'ye ulaşmanın yollarını aramışlardır. 1941 yılında Hindistan'a ve oradan Keşmir'e ulaşan kafile bu bölgelerde de yetersiz sağlık koşulları başta olmak üzere pek çok sorunla mücadele etmiştir (Oraltay, 1976: 94-95). Bu kafile, Hindistan sınırlarında özellikle Keşmir Müslümanlarının lideri Şeyki Mohammed Abdullah'tan destek görmüşlerdir. Şeyki Mohammed Abdullah, Kazak göçmenlerin durumlarını iyileştirmek için çaba gösterirken bir yandan da tüm dünya Müslümanlarının dikkatini bu bölgeye çekmeye çalışmıştır (Oraltay, 1976: 95).

İsa Yusuf Alptekin (1901-1995) ve Mehmet Emin Buğra (1901-1965) Beylerin Göçü (1949): Doğu Türkistan'da 1949 yılının Eylül ayında yapılan toplantılarda liderler göç kararı almış; ancak bu göçün hangi yollarla gerçekleştirileceği konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Alptekin ve Buğra Beyler göçün önce motorlu taşıtlarla, ardından atlarla devam ettirilmesi düşüncesini savunmuş ve 1949 yılında göçe başlamışlardır. Alptekin ve Buğra Beyler bin bir zorlukla Urumçi'den ayrılmayı başarmış; ancak arkalarında kalan Osman Batur ve Alibeg Hakim'in mücadeleleri daha da zorlaşmıştır (Kul, Tuncer, 2015: 206).

Doğu Türkistan'ın münevver isimlerinden olan Mehmet Emin Buğra Beyi göç tamamlandıktan sonra 1955 yılında Türkiye'de ilmî-kültürel çalışmalarına devam etmiştir. Bu çalışmalarından biri olan *"Tibet Ve Doğu Türkistan Hakkında Bilinmeyen Siyasi Konular"* başlıklı eserinde, dönemin siyasi durumlarını değerlendirmiş ve yaşadıkları zorluklara atıfta bulunmuştur. Buğra; *"asrımızda, dünyanın her ne yerinde olursa olsun vukua gelen bir hadisede beş on insanın öldürülmesi dünya çapında kıyametler koparırken Tibet, Doğu Türkistan ve diğer demir perde gerisi memleketlerde bir hafta içinde on binlerce insanın Kızıl cellatlar tarafından imha edilmiş olması dünyaca duyulmamaktadır."* diyerek düşüncelerini ifade etmeye devam etmiştir (Buğra, 1955: 11).

Alibeg Hâkim Önderliğinde Büyük Göç (1949): Elishan Batur'un ve Alptekin-Buğra Beylerin göçünden sonra gerçekleşen bu göç hareketinin "büyük göç" olarak anılmasının sebebi, hem görece daha büyük bir kafilenin hareket etmiş olması hem de en çok silahlı mücadelenin bu kafilede gerçekleşmiş olmasıdır. Bu göç hareketinde Alibeg Hâkim başta olmak üzere, Kaynaş Gayretullah, Hamza Uçar, Delilhan Canaltay, Sabadıl Doğru gibi isimler de kafileye önderlik etmiştir. 1936 yılında yola çıkan ve Gasgöl bölgesinde oturan Hüseyin Teyci'nin kafilesi de daha sonra bu kafileye dâhil olmuştur. Bu göç hareketinden önce Kazak ve Uygur liderler arasında toplantıların düzenlendiği, anlaşmaların yapıldığı ve belirli bir plan çerçevesinde ilerlendiği görülmüştür. Bu durumun en önemli sonuçlarından birisi, göç hareketinin alelade bir karar olmadığını, planlı ve programlı bir fikir olduğunu göstermesidir. Bir diğer sonuç ise Doğu Türkistan bölgesinde yaşayan Uygur ve Kazak Türklerinin anlaşma ve dayanışma içerisinde yaşadığını, birlik ve beraberlik içerisinde hareket ettiğini göstermesidir (Oraltay, 1976: 186).

Alibeg Hâkim liderliğindeki göçün başlaması üzerine, İngiliz araştırmacı Godfrey Lias şöyle demektedir: *"Kazakların şimdi başlayacakları bu göç, onların anayurtlarından tamamen ayrılmaları ile son bulacak uzun ve felaketli göçlerin ilk safhasıydı, ama tabii ki bunu bilmiyorlardı."* (Lias, 1992: 208). Kaynaklardan edinilen bilgiye göre, Alibeg Hâkim göç ile ilgili meseleleri çoğunlukla gizli tutar, karar aldığı arkadaşları haricinde kimseye söylemeyerek olası muhbirliklerin önüne geçmek için uğraşmıştır. Bu sebepten olsa gerek, Alibeg'in göçe başlarken planladığı şeyin ne olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Aralık 1949'da Alibeg Hakim'in kafilesi Kökülük'ten ayrılarak güneye, yani Kazakların Doğu Türkistan – Qing-hai hududundaki Gasgöl bölgesine hareket etmiştir. Alibeg Hâkim göç hakkında şöyle söylemiştir: *"Esir olarak hayvanlar gibi yaşamaktansa, esir olarak ölmektense, hür"*

olarak yaşamak ve hür olarak ölmek için mücadele yolunda gitmek daha munasip olur. Allaha başka bir tek yardımcımız yok." (Oraltay, 1976: 202).

23 Aralık 1949 tarihinde Kökülük'ten hareket eden kabile, güzergahını Alibeg Hakim'in elinde bulunan haritadan ve daha önce bu bölgeden geçmiş olan kişilerden yardım alarak belirlemiştir. Güney'e doğru hareket eden kafilenin su ihtiyaçları giderek artmış, yollar ise daha da kuraklaşarak siyah bir buz tabakasına dönmüştür. Gobi Çölü'nde ilerleyen kafilenin yanlış güzergâhta olduğunun anlaşılmasından sonra istikamet değiştirilmiş ve küçük ağaçların da bulunduğu bir yola girilmiştir. Henüz yola yeni çıkmış olan kafilenin daha şimdiden felaket bir su sıkıntısı yaşamaması, kabiledeki pek çok kişide sağlık sorunlarına sebep olmuştur (Oraltay, 1976: 208, 214).

Batı'ya doğru yönelerek su ihtiyacını gideren kabile çok geçmeden çöl fırtınalarına tutulmuş ve giderek artan sıcaklık başka sorunların da doğmasına sebep olmuştur. Daimi hareket içerisinde olan ve sıcaktan yorgun düşen binek ve yük hayvanları giderek güçsüzleşmiş, bazıları kaybedilmiştir. Atlarını kaybeden ve göçe yaya olarak devam eden isimler arasında Türkistan Genel Sekreterleri ve Beyler de bulunmuştur. Bu durum, Türkler arasında bir sınıf sistemi bulunmadığını ortaya koymuş ve aslında Rusların dediği gibi bir "burjuvalaşma" olmadığını göstermiştir (Oraltay, 1976: 216-217).

Kafilenin Gaspöl'e gelmesiyle birlikte daha önceden bu bölgeye yerleşmiş olan Hüseyin Teyci'nin kafilesi birleşmiş ve göç liderleri toplantı düzenleyerek göçün devamı hakkında kararlar almışlardır. Gaspöl'de Alibeg Hakim'in evine gelen Amerikan Konsolos Muavini Mr. Douglas Mackarin ve Konsolos kâtibi Mr. Frank Basseic, kendi yaşadıkları zorlukları anlatmış ve yardım istemişlerdir. Bu talep üzerine Kazak liderler birleşerek Uygur liderleri İsa Yusuf Alptekin ve Mehmet Emin Buğra'ya bir mektup yazmışlar ve bu mektubu Amerikalı görevlilerle göndermişlerdir.

Kabile Himalayalar'a geldiğinde bu bölgenin havasından kaynaklanan IS hastalığı, kabiledeki pek çok kişinin ölümüne sebep olmuştur. Doktor ve ilacın bulunamadığı ve tedavi için imkânın da olmadığı bu durumda vefat eden kişileri defnetme işlemi de bir hayli zor olmuştur. Defin işlemi gerçekleştirildikten sonra ise yaban hayvanlarının cesetlere saldırıyor olması, kafilenin bu mesele üzerine de uğraşmasına sebep olmuştur. Definlerin başucuna konulan bir kesik yabancı manda başı ile bu sorun çözülmüş ve diğer yaban hayvanlarının mezardan uzak durması sağlanmıştır. Genellikle yüksek tepeler, vadiler ve derin uçurumlardan oluşan göç güzergâhında -45 dereceye varan hava koşullarında bilhassa çocuklar ve yaşlılar olumsuz etkilenmiştir. Kabilde hayatını kaybedenler arasında göç lideri Alibeg Hakim'in kızı Nur Kemal de yer almıştır. Nur Kemal'in ölümü üzerine yaşanan olaylar, göç kafilesinin manevi gücünü göstermektedir. "Hafız Turdu Karı, Nur Kemal'in annesine "evladın şehittir, ağlama" dediğinde, annesi "nasıl olur, o harpte ölmedi ki şehit olsun" diye kırılgan kırılgan cevap verdi. Turdu da "biz niçin bu yola çıktık, niçin bunlara katlanıyoruz. Elbette ki, Allah'ı inkâr eden komünistlerden nefret ettiğimiz için. Şu hâlde değil insanlar, bize vasıta olan, bizleri taşıyan şu hayvanlar dahi öldüklerinde şehittirler." diyordu." (Oraltay, 1976: 207).

Kafilenin Tibet Sınırdaki Durumu: Uzun ve zorlu bir yoldan sonra Tibet sınırına ulaşan kafilenin ilk işi buradaki Tibetliler ile iletişime geçmek olmuştur. Çok az sayıda ev ve ahırların bulunduğu bu bölgede Tibetliler kabileye kötü davranmış; hatta onlardan korkup kaçmışlardır. Bunun sebebi daha sonra Türkistan dilini bilen bir Tibetli ile konuşulduğu zaman anlaşılacak, Tibetlilerin, Kazakları Çinli Komünist sandıkları ve kötü davranacaklarından korktukları için bu şekilde davrandıkları öğrenilmiştir (Oraltay, 1976: 255, 262). Kabile, Tibetliler ile daha tam anlaşmamış iken aniden Çinli Komünistlerin baskınına uğramışlar ve zorlu yolları mücadele ederek geçmişlerdir. Bu mücadele esnasında Alibeg Hakim'in kafilesini korumak amacıyla en önden kendi oğlunu (Hasan Oraltay) göndermesi, kafilesine verdiği değeri ve adanmışlığını göstermektedir.

Burada göçe şahit olan genç kuşaktan, Alibeg Hakim'in oğlu Hasan Oraltay'a kısa bir parantez açalım. Hüseyin Nihal Atsız, 1973'te Hasan Oraltay'ın kitabına yazdığı önsözde kendisinden şöyle bahsetmektedir: "*Hasan Oraltay eski Türkler ve şimdiki Kazaklar gibi keskin nişancı ve bir cambaz gibi at binicisi idi. Hasan Oraltay hayatının en acıklı ve korkunç zamanını Himalayalar'ı aşarken gördü. Karlı boralar, yolsuz dağlar ve arkalarından gelen düşman Komünistler* (Atsız, 1973: 13).

Kafilenin Hindistan'daki Durumu: Kafile Hindistan sınırına yaklaştığında buradaki kişilerden bilgi almış ve kurtuluş için bir umut ışığı daha yanmıştır. 18 Ağustos 1951 tarihinde Hindistan hududuna gelen kafilenin silahları alınıp beklemeleri söylenmişse de 27 Eylül tarihinde silahları geri verilmiş ve şimdilik sınıra kabul edilmeyecekleri söylenmiştir. Hindistan Hükümeti'nin Çin'den çekiniyor olması, böyle bir karar almasında etkili olmuştur. Kafilenin sınırda beklediği süre içerisinde Çinlilerin baskınları devam etmiş, bu baskınlarda çok ağır kayıplar verilmiştir (Oraltay, 1976: 263, 265).

13 Ekim 1951 tarihinde Hindistan sınırından izin çıkar ve kafile silahlarını teslim ederek, askerler eşliğinde sınır vilayeti Ladak'a doğru yol almaya başlar. Hava şartları ve kafilenin tükenmişliği buradaki durumu da iyileştirmez ve mücadele devam eder. 26 Ekim 1951 tarihinde Keşmir'de Türkistanlı tüccarların kaldığı "Hacı Saray" denen hana yerleşen kafileye hemen kumanya vermeye başlanmış, insan başına haftada altı kilo un, 6 kilo pirinç dağıtılmıştır. Kızılhaç vasıtasıyla battaniye ve kışlık elbise, Başbakan'ın alakasıyla da odun ve sobalar temin edilmiştir. Tahsil yapmaları ve İngilizce öğrenmeleri için bir okul da açılarak göçmenlerin durumu düzeltilmeye çalışılmıştır. Alibeg Hâkim, burada yardım istemek amacıyla Delhi'deki Amerikan Büyükelçisine vaziyetlerini izah eden bir mektup yazmıştır. 20.11.1952 tarihinde gelen Chester Bowles imzalı cevapta National Christian Council Comitee'in yardım edeceği yazıyordu. Bundan sonra Dünya Kiliseler Birliği kafileye yardım etmeye başlamış, ilk olarak yağ ve haftada insan başına bir kilo et, şeker, çay ve çocuklar için süt verilmeye başlanmıştır (Oraltay, 1976: 266, 271).

Keşmir'den sonra nasıl hareket edeceklerini Hızırбек Gayretullah şu şekilde anlatıyor: "*Keşmir'de dinlenmemiz sona ermişti. Büyük göç asıl hedefine ulaşamamıştı. Ergenekon'dan çıkan atalarımız Anadolu'da karar kılmıştı. Biz de atalarımızın izinden Alparslanların, Fatihlerin torunlarına, Mustafa Kemallerin diyarlarına kavuşmalıydık*" (Gayretullah, 2009: 141). Bu maksatla Türkiye'ye göçün ikinci safhası planlanmaya başlandı. Ana kafileden ayrılan birinci grubun daha önce vermiş oldukları dilekçe ile Delhi'deki Türk Büyükelçiliğine müracaat edilmiştir (Gayretullah, 2009: 141).

Kafilenin Pakistan'daki Durumu: Kafilenin buradaki durumunu anlatmadan önce, daha önceden Pakistan'a ulaşmış olan grubun burada gerçekleştirdiği faaliyetlere değinmek gerekir. Bu grup, Halife Altay öncülüğünde "Şarki Türkistan Kazak Muhacirleri Encümeni" adlı bir dernek kurarak Kazak muhacirlerin sayılarını ve durumlarını belirleyerek, kafilelerin Türkiye'ye ulaşması için başvurularda bulunmuştur. Bir yandan Buğra ve Alptekin de 7 Ocak 1952'de Türkiye'ye gelerek bin sekiz yüz elli Doğu Türkistanlı göçmenin Türkiye'ye iskânı için görüşmelere başlamışlardır. Heyet, zamanın TBMM başkanı Refik Koraltan, İçişleri Bakanı Fevzi Lütüfi Karaosmanoğlu, Dışişleri Bakanı M. Fuat Köprülü, Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, Maliye Bakanı B. Hasan Polatkan, Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürü Haşim İşcan'ı ziyaret ederek maksat ve ricalarını bildirmişlerdir (Kul, Tuncer, 2015: 221).

Alibeg Hakim'in kafilesinin de Pakistan'a ulaşmasından sonra birbirleriyle iletişime geçen iki kafile, Türkiye'ye varacaklarına dair umutlarını tazelemiş ve planlarını derhal faaliyete geçirmişlerdir. Pakistan'a yeni ulaşan bu kafilenin de başvurularda bulunmasının ardından Türkiye'den kabulleri gerçekleşmiştir (İslambek, 2017: 59, 64).

Son Aşama: Türkiye'ye Yolculuk: Göç kafileleri aşamalı olarak Keşmir'den sonra Bombay'a, oradan Basra'ya, Basra'dan trenle Bağdat'a ve Bağdat'tan da trenle Türkiye'ye gelmişlerdir. İlk gelen kafilerden birinde olan Hızırбек Gayretullah göç esnasında yaşadığı bir olayı anlatarak, Kazak Türklerinin maneviyatını dile getirmiştir. Olay şöyle meydana gelmiştir:

"Umman denizinde Basra'ya doğru yol alıyorduk. Güneşin doğuş ve batışını izlerdim. İşte gene güneşin batışını izliyordum, yanı başımda küpeşteye dayalı duran birisi: "Türk müsün?" dedi. Şaşkın ve heyecanla yüzüne baktım. Gene aynı soruyu tekrarladı. Evet, anlamında başımı salladım. O: "Ben de Türk'üm. Adım Orhan, Ankara'ya gidiyorum" dedi. İlk defa bir Türkiyeli kardeşimle karşılaşmıştım. Birbirimizle kaynaştık, duyduğum heyecan ve sevinç sonsuzdu. Adı Orhan'dı. Ankaralı idi. Türk'tü... Bu üç kelime bize çok şeyler ifade ediyordu. Bütün mücadelemiz, bir bakıma bu üç kelimeyi bağıra bağıra söyleyenlere kavuşmak içindi. Orhan ağabey kafileyi ziyaret etmişti. Heyecanlı, telaşlı ve hatta gözleri nemliydi. Himalayaları kaç ayda aştığımı bilmiyorum ama Umman'ı on bir günde aşmıştım" (Gayretullah, 2009: 144).

Kafile Bağdat'a ulaştığında oradaki esnaf Türklerden yardım görmüş ve onlarla dostluk kurmuştur. Onlar, kendilerini Türkiye'ye ulaştıracak olan Toros Ekspresine bindiklerinde camlardaki ay yıldızı öperek kurtulduklarını dile getirmişlerdir.

Türkiye'ye en son ulaşan kabilelerden biri olan Alibeg Hakim'in kafilesi, Türkiye'ye ulaşmış olan Kaynaş Gayretullah'a bir mektup yazarak kabul edilmeleri ile ilgili süreç ile ilgilenmesini rica etmiştir. Bu talep üzerine Ankara'ya giden Kaynaş, burada Prof. Abdülkadir İnan Bey'i bulmuş ve onun da destekleri ile dönemin Dış İşleri Bakanı Fuat Köprülü'ye taleplerini arz etmiştir (Gayretullah, 2009: 56, 57). Talebin kabul edilmesinin ardından çok kısa bir süre içerisinde vize çıkmış ve kafile 29 Temmuz 1954 tarihinde Tuzla Göçmen Misafirhanesine ulaşmıştır. Kafile Türkiye'ye ulaştığında onlara ilk hoş geldiniz diyen Prof. Abdülkadir İnan olmuş ve Alibeg Hakim'e Kazak Türkçesinde bir şiir yazmıştır.

Göçmenlerin Türkiye'deki Durumu: Türkiye'ye ilk olarak 1952 yılının sonlarına doğru gelmeye başlayan Kazak göçmenler, bir müddet göçmen misafirhanelerinde kalmış ardından çeşitli illere iskân edilmişlerdir. Bu süreçte göçün doğal bir sonucu olarak ufak tefek problemler yaşanmışsa da göçmenler soydaşlarının yanında yeni yaşamlarına kolayca adapte olmuşlardır. Dönemin gazetelerine de yansıyan bu problemler çoğu zaman geçici sorular olarak ele alınmış ve hükümetin bu sorunların çözümü için elinden geleni yaptığı şeklinde yorumlanmıştır (*Vatan*, 30 Ekim 1954: 1-7). Bu dönemde, Kazak Türklerinden daha önce Türkiye'ye gelmiş bulunan Bulgaristan Türkleri ise iskân konusunda görece daha çok sorun yaşamışlardır (*Vatan*, 1953: 2).

Türkiye'nin göçmen meselesi üzerine yoğun bir şekilde çalıştığı bu dönemde pek çok devlet adamının ve kurumun çalışmalar düzenlediği görülmektedir (*Zafer*, 30 Kasım 1952: 3). Devlet eliyle yapılan çalışmalar ve yardımların haricinde bu dönemde en çok çalışmanın yürütüldüğü diğer bir kurum ise Türkiye Göçmenler ve Mültecilere Yardım Derneği olmuştur (*Zafer*, 14 Temmuz 1953: 2 / *Ayın Tarihi*, 23 Temmuz 1951: 46-47). Ayrıca bu dönemde Milletlerarası Göçmen Teşkilatından ve BM Teşkilatı temsilcilerinden heyetler, muhacir ve mülteci meseleleri ile ilgili çalışmaları görmek ve tetkikatta bulunmak için İstanbul'a gelmişlerdir (*Ayın Tarihi*, 3 Eylül 1951: 15 / *Ayın Tarihi*, 7 Temmuz 1952: 8-9 / *Ayın Tarihi*, 14 Nisan 1953: 20). Türkiye'de araştırma ve çalışmalar devam ederken aynı zamanda Avrupa'da sürdürülen göçmenler ile ilgili çalışmalara da dâhil olunmuş ve söz hakkı alınmıştır. Örneğin Türkiye 1953 yılında Avrupa Mülteciler ve Göçmenler Kongresine katılmış ve Türkiye'deki durumlar hakkında izahatta bulunmuştur (*Vatan*, 16 Eylül 1953: 3).

Türkiye sınırına girdikleri andan itibaren tüm masrafları hükümet tarafından karşılanan Kazaklar, Sirkeci, Zeytinburnu ve Tuzla misafirhanelerine yerleştirilmişlerdir. 12 Kasım 1952 tarihinde ilk kafile Sirkeci Göçmen Evine yerleştirilmiş ve ihtiyaçları karşılanmıştır (Kul, Tuncer, 2015: 222). Göçmen evlerinde Kazakların sağlık durumları titizlikle takip edilmiş, genel sağlık kontrolleri yapılmıştır. Göçmen evlerinde dil, okuma-yazma daha sonra marangozluk, halıcılık, dokumacılık ve dikiş-nakış gibi meslek kursları açılmıştır (İslambek, 2017: 69). Açılan kurslarda ders alan Türkistanlı göçmenler daha sonra yaptıkları el emeği eşyaları düzenlenen "Göçmen Sergisi'nde" sunmuşlardır (*Vatan*, 26 Haziran 1954: 2 / *Vatan*, 3 Ocak 1953: 1). Bu göçmen evlerinde altı ay, 1 yıl, 2 yıl hatta 3 yıl kaldıktan sonra Kayseri, Niğde, Konya ve Manisa gibi illere yerleştirilmişlerdir. İlk aşamada bin sekiz yüz elli göçmenin, eski yaşadıkları yerlere uygun olması meselesi göz önünde bulundurulmuş ve bu doğrultuda yerleştirmeler yapılmıştır. Türk hükümeti göçmenlerin iskânı için hızlı bir şekilde ev tesisine başlamış, Ekim 1954'te üç yüz elli göçmen evinin inşasına başlanmıştır (*Ayın Tarihi*, 1 Temmuz 1954: 1 / *Vatan*, 30 Ekim 1954: 1-7).

Göçmenlerin tespit edilen iskân mahallerine sevkleri 1953'ten 1958 senesine kadar aşama aşama gerçekleştirilmiş, burada geçirdikleri süre boyunca ihtiyaçları Toprak ve İskân Genel Müdürlüğü tarafından karşılanmıştır. Daha sonra misafirhanelerde kalan Doğu Türkistanlı göçmenler çeşitli illere iskân edilmiştir. Bunlar:

- 1- "İki yüz bir nüfustan ibaret 59 aile Niğde vilayeti Aksaray kazası Sultanhan nahiye merkezine;
- 2- Dört yüz altmış sekiz nüfuslu 146 aile Manisa vilayeti Salihli kazası merkezine;

3- Yüz dört aileden ibaret 344 nüfuslu bir grup Kayseri vilayetinin Develi kazası Sindelhöyük ve Karacaviran köyleri ile Yahyalı kazasına bağlı Kopça ve Hocahacılı köyelerine;

4- Doğu Türkistanlı göçmenlerin kendi memleketlerinin ismini verdikleri Niğde vilayetinin Ulukışla kazasına bağlı Altay köyüne ise beş yüz kırk beş nüfustan ibaret 60 aile;

5- Konya vilayetinin merkez köylerinden İsmil'e iki yüz altmış sekiz nüfustan ibaret 60 aile;

6- Konya Ereğlisi'ne on bir aileden ibaret 35 nüfus;

7- Sadece on nüfustan ibaret iki göçmen ailesi de Adapazarı'nın merkezine iskân edildiler” (Kul, Tuncer, 2015: 222).

Ayrıca kaynaklarda ve hatıratlarda çok sık rastlanılmamasına rağmen Şanlıurfa'ya yerleşen bir kısım göçmenler de bulunmaktadır. Bu göçmenler dönemin Türk basınında yer almışlardır (*Ayın Tarihi*, 19 Eylül 1954: 42 / *Zafer*, 24 Eylül 1954: 3). Bu göçmenler hakkında hatıratlarda çok fazla bilgi bulunmaması sebebiyle günümüzde etraflı bilgiye sahip değiliz.

Bundan sonra Kazaklar yerleştikleri yer her neresi olursa olsun kendilerine uygun bir iş bulmuşlar veya iş sahası oluşturmuşlardır. Kazakların bir kısmı deri işlemeciliğine başlayarak fabrikalar kurmuş, bir kısmı dil bilmeleri sayesinde yurt dışında iş imkânı sağlamış, bir kısmı ise akademik hayatta eserler üretmiştir. Türkistanlı göçmenlerin Türkiye'ye yoğun olarak geldiği 1954 yılında göçmen misafirhanesinde pek çok kez onlarla röportaj yapılmıştır. Bu röportajlar pek çok acı söz, sitem ve bunlara rağmen temenni ve iyi dileklerle doludur. Bu röportajlardan birinde Türkistanlı göçmenlerden biri durumlarını izah için şöyle söylemiştir: “*Kızıkların yegâne korktukları ırk biziz. Bize bu kadar eza cefa etmelerinin bir sebebi de şu: Hür yaşamaya alışmış olan Türk, er geç yine istiklaline kavuşacak ve bu hunhar müstevliyi ezecektir.*” (*Milliyet*, 11 Ocak 1954: 6).

Göç ve göçmen konuları üzerine yoğun çalışmaları bulunan Doç. Dr. Nasrullah Uzman, Türkiye'ye gelmiş bulunan Türk göçmenler için şu tespitite bulunmuştur:

“Yaşadıkları ülkelerde sırf Müslüman/Türk oldukları için ırkçı politikaların hedefi olan göçmenlerin yaşadıkları olumsuz hadiseler onlarda milliyetçilik duygusunun ön plana çıkmasını sağlamıştır. Memleketlerinden sökülüp atılmaları göçmenlerde vatan sevgisini ve değerini daha da önemli hale getirmiştir. Bu duygularla hareket eden göçmenler, köklerini unutmamakla birlikte Türkiye'yi sahiplenmişlerdir.” (Uzman, 2018: 384).

Kazak Türklerinin bu göç hareketi de Nasrullah Uzman'ın tespitinin bir örneğidir. Onların göç süresince sahip oldukları motivasyon ve göç sonrasındaki hareketleri bu tespiti doğrulamaktadır. Kazak Türkleri ile günümüzde yapılan röportaj ve araştırmalarda, artık yerli halktan neredeyse bir farklarının kalmadığını söylemektedirler. Kazak Türkleri, Türkiye'de sorun ve arıza çıkarmadan, ellerinden gelen her işi üstün başarılarla yerine getirmiş, Türkistan Türklüğünü unutulmaktan kurtarmıştır. Onların yola çıkmadaki asıl amacı “vatanı, vatandan uzakta savunmak” olmuştu. Bugün az sayıda olmakla birlikte yapılan bütün bilimsel ve kültürel çalışmalar, onların haklı davasını ortaya koymakta ve gelecek nesillere ışık tutmaktadır.

Sonuç

Yirminci yüzyılın iki önemli kutbu olan Komünizm ve Kapitalizm arasında, millî bir varoluş savaşı gerçekleştiren Türkler, hür dünyada seslerini duyurmak için vatanlarından ayrılmak mecburiyetinde kalmışlardır. İnsanüstü gayretlerle dayanılan Çin ve Rus zulümlerini dünyaya aşikâr etmek ve hür bir insan olarak Türkiye'deki kardeşlerinin yanına ulaşmak, Kazak Türklerinin göç sırasındaki temel motivasyonu olmuştur.

Çalışmamıza konu olan 1949 yılında başlayan Büyük Kazak Göçü, etkileri günümüze ulaşan bir toplumsal hadisedir. Bu dönemde Türk hükümetinin aldığı kararlar ve Türk halkının sergilediği davranışlar, günümüzdeki ilişkileri etkilemektedir. Dönemin Türk Hükümeti karşı karşıya kaldığı bu göçmen meselesini azami bir çabayla mümkün olan bütün imkânları kullanarak çözmeye çalışmıştır. Keza bu dönemde gerçekleşen Bulgaristan Türklerinin Göçü de, Demokrat Parti hükümeti tarafından üstün bir çaba ile karşılanmış, göçmen hadisesi bir facia olmaktan kurtarılmıştır. Sayıca daha üstün olan Bulgaristan Türkleri, hükümetin ve basının gündemini daha fazla meşgul etmişse de, Kazakların göçü

de bu dönemde bir hayli ilgi ve alaka görmüştür. Göçmenlerin Türkiye'ye yerleşmesi hadisesi elbette sıkıntılı bir süreci de beraberinde getirmiştir. Ancak pek tabii olan bu zorlu süreç Toprak ve İskân İşleri Genel Müdürlüğü'nün üstün çabaları, sivil toplum kuruluşları ve derneklerin faaliyetleri ve en önemlisi halkın verdiği destek sayesinde bir facia olmaktan kurtarılmıştır.

Türkistanlı göçmenler başta Niğde olmak üzere, Manisa, Kayseri, Konya ve Adapazarı'na iskân edilmişlerdir. Buralarda iskân edilen göçmenlerden ilerleyen süreçte İstanbul, İzmir ve Ankara'ya taşınanlar da olmuştur. Göçmenler iskân edildikleri bölgede kısa süreli bir adaptasyon süreci yaşamış, ardından Anadolu'da yaşayan kardeşleri ile uzun süreli dostluk ilişkileri kurmuşlardır. Göçmenler yerleştikten sonra bir müddet devlet yardımlarıyla hayatlarını idame ettirmişler, daha sonrasında ise çalışma hayatına atılarak buldukları bölgede önemli bir iş gücü oluşturmuşlardır. Kazak Türklerinin yaşadıkları bu göç ve adaptasyon süreci, Türkiye Cumhuriyeti ile ileride kurulacak olan Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilişkilerinin olumlu gelişmesine katkıda bulunmuştur. 1991 yılından sonra Kazakistan'a dönen kimi Kazaklar, aradaki köprüleri sağlamlaştırmış, yıkılmaz ilişkiler kurmuşlardır.

Kazak Türklerinin Doğu Türkistan bölgesinden göç etmeleri, bu coğrafyada bazı değişiklikler yaşanmasına sebep olmuştur. Bu açıdan bakıldığında Çin Halk Cumhuriyeti'nin bölgedeki politikalarını daha da sertleştirdiğini, işkence ve asimilasyon yöntemlerini arttırdıklarını söyleyebiliriz. Ayrıca demografik yapı Çin ve Rusya lehine değişmiş, Kazaklar azınlık konumuna düşmüşlerdir. Sovyet Rusya, bölgenin etkinlik sahasına görece uzak kalmasından dolayı göç hareketinden doğrudan etkilenmemiştir. Ancak bu göç, ileride görülecek olan bağımsızlık hareketlerini dolaylı yoldan etkilemiş, toplumların hafızasında yer edinmiştir.

1951 ve 1954 yılları arasını taradığımız *Cumhuriyet*, *Milliyet*, *Zafer* ve *Vatan* Gazeteleri ile *Aydın Tarihi* Dergisinde konumuz ile ilgili yer alan haber ve köşe yazılarına detaylıca yer verilmiştir. Bu taramalarda gazetelerin, göç hadisesini çoğunlukla aynı minvalde ele aldığı ve hükümetin uyguladığı politikaları desteklediği tespit edilmiştir. Özellikle *Cumhuriyet* ve *Milliyet* Gazeteleri, göç liderleri ile birçok röportaj gerçekleştirmiş, bunları detaylıca paylaşmıştır. *Vatan* Gazetesi çoğunlukla hükümetin uyguladığı politikaları ve yardımları haberleştirmiş, *Zafer* Gazetesi ise daha kısa şekillerde göçmen meselesiyle ilgili bilgiler vermiştir. Taradığımız gazeteler çerçevesinde baktığımızda, Kazak göçü ile ilgili haberlerin, halkın konuyu anlayabilmesi için yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Yirminci yüzyılın az bilinen, mücadelesi hâlen devam eden bu elim göç hadisesi, bugün bilimsel ve kültürel çalışmalarla tüm dünya ülkelerine duyurulmaya çalışılmaktadır. Türkiye'ye yerleşmiş olan Kazak Türkleri kendi benliklerini unutmadan burada varlıklarını devam ettirmiş ve Anadolu Türkleri ile sorunsuz ilişkiler kurmuşlardır. Şüphesiz ilerleyen süreçte Kazakistan ile Türkiye Cumhuriyeti'nin iyi siyasi ilişkiler kurmasında da olumlu bir etkide bulunmuşlardır.

Kaynaklar

Süreli Yayınlar

Aydın Tarihi

Cumhuriyet

Milliyet

Vatan

Zafer

Telif ve Tetkik Eserler

Alptekin, İ. Y. (1974). *Doğu Türkistan Davası*. İstanbul: Otağ Yayınları

Abylkozhi, Z.; Aldazhumanov, K.; Romanov, Y. (2007). "Kışla Sosyalizmi Döneminde Kazakistan". *Kazakistan Tarihi: Makaleler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bennigsen, Alexndre. (1984). *SSCB'ndeki Müslümanlar*. Çev., Selim Taygan. Ankara: Mavi Yayınları

Çandarlıoğlu, Gülçin. (2006). *Özgürlük Yolu: Nurgocay Batur'un Anlatımlarıyla Osman Batur*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi.

Gayretullah, Hızırбек. (2009). *Uzaklara Balam*. İstanbul: Toker Yayınları.

İslambek, Kazıbek. (2017). *Anadolu'dan Anayurda Maneviyat Önderi Halife Altay*. İstanbul: Kalender Yayınevi.

Kara, Abdulvahap. (2006). "Türkiye'deki Kazaklar Hakkında Araştırmalar", *Orta Asya'dan Anadolu'ya Türk Sanatı ve Kültürü*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Kul, Ömer; Tuncer, Tekin. (2015). "XX. Asırda Doğu Türkistan'da Göçler", *Türk Dünyasında Sürgün ve Göç*. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.

Kurban, İklil. (2020). *Şarki Türkistan Cumhuriyeti (1944-1949)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Lias, Godfrey. (1992). *Göç*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Oraltay, Hasan. (1976). *Kazak Türkleri*. İstanbul: Türk Kültür Yayınları.

Oraltay, H. (1973). *Alaş- Türkistan Türklerinin Millî İstiklal Parolası*. İstanbul: Büyük Türkeli Yayınları.

Saray, Mehmet. (1993). *Kazak Türkleri Tarihi: Kazakların Uyanışı*. İstanbul: Nesil Matbaacılık.

Togan, Zeki V. (1960). *Türk Türkistan*. İstanbul: Toprak Yayınları.

Uzman, Nasrullah. (2018). *Türkiye'nin Mülteci ve Muhacir Politikaları (1923-1947)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Yalçınkaya, Alaeddin. (1997). *Sömürgecilik & Panislamizm Işığında Türkistan: 1856'dan Günümüze*. İstanbul: Timaş Yayınları.

<https://gulagmap.ru/> (e.t: 06 Nisan, 2022).

<https://islamansiklopedisi.org.tr/turkistan> (e.t: 06 Nisan, 2022).

<https://www.abdulvahapkara.com/osman-batur-dunya-tarihindeki-son-destanimsi-kahramanidir/> (e.t: 06 Nisan, 2022).

<https://www.youtube.com/watch?v=gHZMC3uwet4&t=2s> (e.t: 06 Nisan, 2022).